

PƏRVANƏ QULİYEVƏ
Gəncə Dövlət Universiteti
pervaneelmar@rambler.ru

ELM VƏ MƏDƏNİYYƏT TARİXİNDƏ XİDMƏTLƏRİ OLAN (Ü.HACIBƏYOV, S.VURĞUN, M.ARİF) ŞƏXSİYYƏTLƏRİN YARADICILIQLARI HAQQINDA

Açar sözlər: ədəbiyyat, sənətkar, milli, tarixi proses, mədəniyyət.

Ключевые слова: литература, мастер, национальный, исторический процесс, культура.

Key words: literature, craftsman, national, historical process, culture.

Bəşəriyyətin ən yüksək şüuru elmdir. Dahi müəllimlərin, alimlərin öz ətindən, qanından yaratdıqları əsərlər günəşə bənzər. Zirvəyə gedən yolu tapmaq üçün elmi məşəl edib onlar. Göylərə qaldırıb elm onları.

İnsan nə qədər savadlı, elmlı, bilikli olarsa, mənəviyyatı da zəngin olar, vətəninə, xalqına bir o qədər də çox fayda verər. Elm və mədəniyyət tarixində xidmətləri olan Ü.Hacibəyov, S. Vurğun, M.Arif kimi şəxsiyyətlərin yaradıcılıqları çox zəngindir. Bu dahi şəxsiyyətlər görkəmli ədəbiyyat tarixçisi, istedadlı ədəbiyyatşünas, filosof kimi elm və mədəniyyətimizin salnaməsinə parlaq səhifələr yazmışlar.

“...Dünya musiqi yaradıcılığı üçün Üzeyir Hacıbəyovun əhəmiyyəti böyükdür. O, bütün bəstəkarlar aləminə göstərmişdir ki, xalq mahnısı ilə, xalq musiqisi sərvətləri ilə necə rəftar etmək lazımdır? Üzeyir Hacıbəyov xalq mahnısını dərinədən öyrənməklə, öz əsərlərində xalq yaradıcılığı xəzinəsindən istifadə etməklə kifayətlənməmiş, bu xəzinənin sərvətlərini öz fərdi yaradıcılıq laboratoriyasından keçirmişdir. Elə buna görə də onun əsərləri son dərəcə xəlqidir, son dərəcə demokratikdir. İndi xarici Şərq ölkələrinin bir çox musiqi mədəniyyətləri ilk addımlarını atdıqları bir vaxtda onlar üçün Üzeyir Hacıbəyovun yaradıcılığı, bəstəkarlıq təcrübəsi həlledici əhəmiyyətə malikdir. Təsadüfi deyil ki, Şərqiin müasir bəstəkarları Üzeyir Hacıbəyovu “Şərq musiqisinin atası” adlandırırlar.” (“Kommunist” qəzeti . 21 noyabr 1975 – ci il, səh. 3).Ü. Hacıbəyovun milli varlığımıza söykənən, geniş, rəngarəng yaradıcılığında xalq dühasının müxtəlif formalarından, janrlarından xalq dühasının müxtəlif formalarından, janrlarından (atalar sözü, bayatılar, mahnılar, lətifələr, dastanlar, xalq şerləri və s.) yerinə, mövqeyinə, məqsədinə uyğun olaraq, yaradıcılıq məharəti ilə ifadə olunur. Böyük bəstəkar dərin məhəbbətlə sevdiyi Məhəmməd Füzuli yaradıcılığından orjinal formada istifadə etmiş, bütün yaradıcılığı boyu bəhrələnmişdir.

Hər sənət əsərinin çarpan ürəyi, saf və səmimi bir ilhamdır. İlhamsız yazılan bir əsər məhəbbətsiz bir ailə kimi sönükdür. Ən böyük və xoşbəxt sənətkarlar öz ilhamını xalq mədəniyyətindən. Onun yüksək əməl və arzusundan alır. Üzeyir də belə bir sənətkardır. “Koroğlu” operasının da əsl qüvvəti və məziyyəti xalqımızın mədəni həyatından alınan böyük bir ilhamdadır... Üzeyir sənəti kamala yetmiş bir sənətdir. Lakin insan kamalının həddü yoxdur ...”Üzeyir Hacıbəyov fəvqəladə fitri istedadı, böyük fədakarlığı, mükəmməl təhsili, elmi, vətənpərvərliyi, ictimai-siyasi fəaliyyəti ilə xalqımızın böyük şəxsiyyətlərindən biri olmuş, dünya korifeylərinin ön sırasında duran, Azərbaycanı təmsil edən görkəmli şəxsiyyət olmuşdur. Səməd Vurğunun ədəbi-nəzəri irsi çox zəngindir. Böyük mütəfəkkir şairin müxtəlif illərdə ədəbiyyat və sənət xadimləri haqqında yazdığı məqalələr, söylədiyi rəngarəng fikirlər, mülahizələr dərin məzmununa, fikir yeniliyinə görə əhəmiyyətlidir, nəzəri təfəkkürümüzün işıqlı səhifələrindəndir. Səməd Vurğun həm bədii əsərləri, həm də dərin elmi fikirlərlə maraqlı əsərləri ilə zamanəsinin tanınmış görkəmli sənətkarları ilə bir sırada dururdu. Şairin nəzəri baxışları klassik və müasir dünya ədəbiyyatı təcrübəsi ənənələri və ən yeni miqyaslı problemlərlə bağlıdır. Səməd Vurğun ədəbiyyatşünaslığın, ədəbi tənqidin, ümumiyyətlə ictimai elmlərin inkişafına, dünya elmi-nəzəri fikirləri ilə daima yeniləşməsinə böyük qayğı göstərirdi. Respublika Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü, ictimai elmlər üzrə vitse prezident vəzifəsində çalışması onun elmin istedadlı təşkilatçısı olduğunu sübut edirdi. Azərbaycan nəzəri – estetik fikrin və ümumiyyətlə ədəbiyyatın inkişafına göstərdiyi misilsiz xidmətlərə görə Azərbaycan Dövlət Universitetinin elmi şurası tərəfindən ona filologiya elmləri doktoru alimlik dərəcəsi verilməsi Səməd Vurğunun ədəbi-tənqidi və nəzəri təfəkkürünün zənginliyini təsdiq edirdi. Səməd Vurğun ömrü boyu xalqın mədəniyyətini, onun tarixini müdafiə etmiş, sərvətləri tükənmək bilməyən irs qoyub getmişdir. Şair böyük sənət uğrunda “həm yaradıcılıq mübarizəsi, həm də nəzəri mübarizə” aparırdı. Səməd Vurğun deyirdi ki, - yazıçı, sənətkar, elm xadimi zamanəsinin, əsrinin, yaşadığı dövrün, mənsub olduğu xalqın ideoloqu və filosofu olmalıdır. Ədəbiyyatımızın, mədəniyyətimizin tarixini işıqlı bir təfəkkürlə izləyən şair ədəbi – tənqidi əsərlərində, çıxış və məruzələrində sənət və ədəbiyyatın problemlərinə dair bu gün də elmi dəyərini saxlayan, ictimai-siyasi, fəlsəfi fikrimizin yaradıcılıq problemlərinin diqqət mərkəzində olan fikirlər söyləmişdir. Xalq şairi adını daşımaq Azərbaycanda ilk dəfə Səməd Vurğuna nəsis olmuşdu. Ancaq bu ad rəsmən verilməmişdən xeyli əvvəl də o, xalq şairi şöhrətini, ümumxalq məhəbbətini qazanmışdı. Şair hər yerdə, hər kənddə, hər obada, hər məclisdə sevinc və ehtiramla qarşılanır, alqışlanır, onunla hər görüş təntənəyə çevrilirdi; xalq istəyi qarşısı alınmaz, gündəngünə coşub-daşan bir sel kimi axıb gedir, yeni-yeni ürəklər fəth edirdi. Bu

ümumxalq məhəbbətinin səbəbini isə şair çox sadə, lakin dəqiq təyin etmişdi:

Mən ellər oğluyam, ellər canımdır!

M. Arif Azərbaycan ədəbi prosesinin irəli sürdüyü problemləri elmi – nəzəri əsərlərində, monoqrafiyalarında işləyib hazırlamışdır. Alim ədəbiyyatşünaslığın nəzəri problemlərini ən yeni təfəkkür işığında həll edərkən, sənətdə, yaradıcılıq axtarışlarında bədii həqiqətin inikas forması, ədəbi irs və milli məsələləri ön plana çəkirdi. Yazıcının, sənətkarın həyata münasibətini, gerçəkliyi doğru – düzgün əks etdirmək üsulunu zəruri hesab edirdi.

Yeni və ən yeni Azərbaycan poeziyasının bayraqdarı Səməd Vurğun qürur hissi ilə Məmməd Arifi Azərbaycan tənqidinin vicdanı adlandırırdı. “Cəfər Cabbarlının yaradıcılıq yolu” monoqrafiyasını böyük ədəbiyyatşünaslıq əsəri kimi yüksək qiymətləndirirdi. Böyük alim, gözəl yazıçı Mir Cəlal Paşayev yaradıcı şəxsiyyət, görkəmli alim, işıqlı ziyalı Məmməd Arif Dadaşzadə haqqında həmişə məhəbbətlə danışır və yazırdı: “Dərin biliyi, tükənməz istedadı, xalqına xidmət etmək həvəsi sayəsində M.Arif oxucuların, xüsusən yaradıcı ziyalı nümayəndələrinin çox böyük hörmətini qazanmışdır.” Akademik Mirzə İbrahimov yazırdı: “Azərbaycanda tənqid və ədəbiyyatşünaslığın inkişafı tarixində Məmməd Arif Dadaşzadənin xüsusi rolu və xidmətləri vardır.” Məşhur tənqidçi Zoya Kədrina Məmməd Arifin “Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi” əsərini oxuduqdan sonra belə qənaətə gəlmişdi: “Məmməd Arifin kitabı həqiqətən mədəniyyətlərin dostluğunun ifadəçisi adlana bilər.” Xalq yazıçısı Süleyman Rəhimov deyirdi ki, ...M.Arifin yaradıcılıq aləmində mənəvi məsuliyyət hissi güclüdür. “Azərbaycan ədəbiyyatının ən görkəmli nümayəndələrindən biri olan Məmməd Arif eyni zamanda onun bilavasitə yaradıcılarından biridir.” (Vahid Zahidov. Özbəkistan Elmlər Akademiyasının Akademiki).Çoxcəhətli, zəngin maraqlı və məhsuldar yaradıcılıq yolu keçmiş Məmməd Arif müəllim 20–ci illərin kəskin, ziddiyyətli ədəbi döyüşlərində də milli ədəbiyyat və mədəniyyət uğrunda mübarizə meydanına atılmış, süngüyə çevirdiyi qələmi, aydın dünyagörüşü ilə ədəbi və ictimai mühitin diqqətini cəlb etmişdir. Ədəbi tənqid və ədəbiyyatşünaslıqla ciddi məşğul olmaqla yanaşı tərcümə sahəsində də qələmini sınamışdır.Bax, elə buna əsasən də demək olar ki, Azərbaycan ədəbiyyatının inkişafında və yüksəlməsində, xəlqilik və müasirlik cəhətdən püxtələşməsində akademik Məmməd Arifin əməyi xüsusilə qeyd olunmağa layiqdir. O, ədəbiyyatımızın ideoloji saflığı uğrunda iyirminci illərin ikinci yarısından başlayaraq bu vaxtadək yorulmadan çalışır.

Akademik M.Arif zəngin, rəngarəng elmi yaradıcılığında: “...sinifin eşidən qulağı, görən gözü, danışan dili” ədəbiyyatın keşiyində durmuşdu və ömrünün 50 ilini milli ədəbiyyatımızın nəzəri problemlərinə həsr etmişdir.

Ədəbiyyat:

1. M.Cəfər. "Məmməd Arif. Sovet ədəbiyyatı haqqında nəzəri fikirləri". "Azərbaycan" jurnalı. № 10, 1976.
2. S.Vurğunun. böyük sənət haqqında. "Kommunist" qəzeti, 24 avqust, 1986, № 197.
3. K.Talibzadə, "Vətəndaş Şair" Bakı, 1975.
4. S.Vurğun. "Kommunist qəzeti", 10 noyabr, 1975.
5. Şamil Salmanov. "Azərbaycan şerinin ənənə və novatorluq problemi". Bakı, "Elm", 1980.
6. P.Tağıyev. Azərbaycan Sovet dramaturgiyasının baniləri, Bakı, 1979.
7. P.Tağıyev. Xatirələrdə yaşayacaqlar. Bakı, 1985.
8. P. Xəlilov. Nəsrimizin üfüqləri. Bakı, 1982.

P.Quliyeva

About the creation of persons with the science and cultural heritage (u.hacibeyov, s.vurgun, m.arif)

Summary

Ü. Hacıbəyov regarded the science and culture as the brave, intelligent son of the great God, the people of Azerbaijan, the theater and the art as a renaissance in the progress and prosperity of the people, and served with unprecedented talent for its prosperity.

Samed Vurgun was the heart of the people. He praised Azerbaijan, its past and present. The fire, the fate, the history of the land of the fire. The main idea of his works was the philosophical and poetic essence of the leading idea. He was a singer of the new world. The poet, in his heart, is in constant love with the people, proud of his great past, with the names of Nizami, Fuzuli, Vagif, Akhundov, Sabir and Jabbarli.

Mammad Arif's literary criticism is the basis of his scientific creative search. To become a true literary critic, you need a high, comprehensive, profound knowledge, unique talent and culture. Academician M. Arif's scientific-theoretical ideas brought to Azerbaijan's literary criticism have become a source of material energy for almost all literary writers in the following years, and he has proved to be absolutely right and vital.

He wrote vivid pages in the Chronicle of our science and culture, with his wonderful philosophical thoughts, as one of the twentieth century's great figures, U.Hacıbəyov, S.Vurgun, M.Arif, as a miracle in the universe. These thinkers have seen the happiness of their people in freedom and

independence and sought the most successful and successful ways to implement these ideals.

П.Кулиева

**О творчестве личностей (у. гаджибеков, с. вургун, м. ариф),
имеющих заслугу в истории науки и культуры
Резюме**

У. Гаджибеков считал науку и культуру смелым, умным сыном великого Бога, народа Азербайджана, театра и искусства как возрождение прогресса и процветания народа и с беспрецедентным талантом служил его процветанию.

Самет Вургун был сердцем народа. Он высоко оценил Азербайджан, его прошлое и настоящее. Огонь, судьба, история земли огня. Основной идеей его произведений была философская и поэтическая сущность ведущей идеи. Он был певцом нового мира. Поэт в своем сердце постоянно любит людей, гордится своим великим прошлым, именами Низами, Физули, Вагифа, Ахундова, Сабира и Джаббарлы.

Литературная критика Мамеда Арифа является основой его научного творческого поиска. Чтобы стать настоящим литературным критиком, вам нужны глубокие, всесторонние, глубокие знания, уникальный талант и культура. Научно-теоретические идеи академика М. Арифа, доведенные до литературной критики Азербайджана, стали источником материальной энергии почти для всех литературных авторов в последующие годы, и он оказался абсолютно прав и жизненно необходим.

Он написал яркие страницы в «Хронике нашей науки и культуры» с его замечательными философскими мыслями как один из великих деятелей XX века, У. Гаджибеков, С. Вургун, М. Ариф, как чудо во вселенной. Эти мыслители видели счастье своего народа в свободе и независимости и искали наиболее успешные и успешные способы реализации этих идеалов.

**Rəyçi: Yeganə Hüseynova
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru**